

explorations

Explorations: A Journal of Language and Literature

Ekwiwalencja w przekładzie Miszny na język polski [Equivalence in the Polish Translation of the Mishnah]

DOI: 10.25167/EXP13.19.7.7

Roman Marcinkowski (University of Warsaw)
ORCID: 0000-0001-9646-1191

Abstract. When following the principle of translation theory, i.e. the reflection on equivalence and the process of translation, the author of the paper would like to make use of his own experience in translating literary texts of Judaism and, in particular, to refer to the first Polish translation of the Mishnah, on which he has been working for several years now. The Mishnah, which has been known in oral tradition since the 3rd century B.C. and which was written down around the year 200 A.D., forms the basis for the Talmud and is the essence of Rabbinic Judaism. The work points out how foreign views and thoughts, which are embedded in original Hebrew language structures, are being introduced into the Polish language; how the Polish language into which the translation is made determines and influences a specific type of transformation. It is not without significance that we are dealing with the first Polish translation of the Mishnah, which happens to more importantly be the Holy Book of Judaism recorded in ancient times. The author of the paper is going to determine a kind of analogy between the original (source) language of the Hebrew text and the (target) language of the text of Polish translation.

Key words: translation theory, Rabbinic Literature, Talmud

Ekwiwalencja, według wielu znawców teorii przekładu, stanowi podstawowe kryterium jego jakości. Mówiąc jednak o jakości przekładu mamy zwykle na myśli różne rodzaje ekwiwalencji lub jej brak. Jak to jest w przypadku tłumaczenia Miszny? Czy można mówić o ekwiwalencji w przekładzie Miszny? Autor artykułu próbuje określić rodzaje ekwiwalencji odnoszącej się do pierwszego przekładu Miszny na język polski.

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat powstało wiele teorii na temat pojmowania ekwiwalencji w przekładzie. Mimo toczących się sporów na jej temat, dotyczących także definicji, można niezaprzeczalnie stwierdzić, że w najszerszym rozumieniu jest to rodzaj analogii między tekstem źródłowym a tekstem docelowym. Gdy obydwa teksty przekazują takie samo znaczenie, mówi się, że zachodzi między nimi ekwiwalencja.

Francuscy uczeni Jean-Paul Vinay i Jean Darbelnet pojmowali ekwiwalencję jako procedurę odtworzenia takiej samej sytuacji, jak w oryginale, przy użyciu całkowicie innego sformułowania (Vinay and Darbelnet 1995, 342). Ta procedura, użyta w procesie tłumaczenia, może pozwolić tekstowi źródłowemu na wpłynięcie na styl tekstu docelowego¹. Według nich „potrzeba tworzenia ekwiwalencji wynika z sytuacji i w sytuacji językowej języka źródłowego tłumacz powinien szukać rozwiązania” (Vinay and Darbelnet 1995, 255).

Teoretycy przekładu zdefiniowali go i opisali na różne sposoby cały jego proces, wyróżnili też elementy składowe. W kontekście tłumaczenia tekstu jest to zastąpienie (*replacement*) materiału tekstowego jednego języka (źródłowego) odpowiadającym mu materiałem innego języka (docelowego) na różnych poziomach (gramatycznym, leksykalnym). W ten sposób zdefiniował przekład Catford (1965, 20-25), który rozróżnił przekład wolny (*free*), dosłowny (*literal*) i słowo w słowo (*word-for-word*)².

Vinay i Darbelnet (1958/200, 84) wyróżnili dwie metody przekładu: przekład bezpośredni (*direct translation*) i pośredni (*oblique translation*). Przekład bezpośredni przypomina – ich zdaniem – cytowanie słowo w słowo oryginalną wiadomość do języka docelowego włączając w to zapożyczenia, kalki językowe i tłumaczenie dosłowne. W przekładzie pośrednim tłumacz interpretuje, tzn. rozszerza lub zawęża oryginalny tekst, co obejmuje transpozycję, modulację, ekwiwalencję i adaptację. Te strategie³ odbywają się na trzech poziomach języka: a) słownictwa, b) struktur gramatycznych i c) wiadomości, która stanowi wyższy element tekstu obejmujący oprócz zdań czy rozdziałów konkretne wyrażenia sytuacyjne niosące szersze znaczenie. Użycie wymienionych metod ma umożliwić sformułowanie tekstu docelowego w taki sposób, aby wywoływał on podobne reakcje u czytelnika docelowego, co tekst oryginalny u czytelnika wyjściowego.

Inaczej mówiąc ekwiwalencja w przekładzie wiąże się ściśle z podziałem na tłumaczenie dosłowne, gdzie najogólniej to ujmując poszczególne słowa tekstu źródłowego odpowiadają wyrazom w tekście docelowym, i wolne, które skupia się na uchwyceniu sensu większych niż jeden wyraz fragmentów tekstu, grup leksemów tworzących pojedyncze elementy myślowe (Waliński 2015, 55).

To oznacza, że ekwiwalencja bliższa jest tłumaczeniu bezpośredniemu, a w przekładzie pośrednim nie wyróżnia się zbytnio od innych jego cech. Jeśli ekwiwalencję w przekładzie rozumieć jako zgodność tekstu źródłowego z tekstem docelowym, to niezgodność obu tekstów oznacza brak ekwiwalencji. Na niezgodność tekstu źródłowego z tekstem docelowym zwracało uwagę wielu uczonych.

Miszna, ostatecznie spisana po hebrajsku pod koniec II wieku n.e., stanowi istotę judaizmu rabinicznego oraz pierwszą i podstawową część tzw. Tory Ustnej. Judaizm uznaje objawienie Tory w dwu formach: spisanej i ustnej. Pierwsza nosi nazwę *Tora szebichtaw* – Tora Spisana, a druga *Tora szebeal-pe* – Tora Ustna. Zgodnie z wierzeniami

---

¹ Ich zdaniem, ekwiwalencja jest idealną metodą do tłumaczenia przysłów, idiomów, stereotypów myślowych, wyrażań rzeczownikowych i przymiotnikowych oraz wyrazów dźwiękonaśladowczych.

² Np. ros. *Бог с ними!* oddaje po angielsku:

a) *God with them!* (słowo w słowo)

b) *God is with them!* (przekład dosłowny)

c) *Never mind about them!* (przekład wolny).

³ Więcej na temat strategii w przekładzie: Piotrowska 2008, 224.

judaizmu obie objawił Bóg Mojżeszowi na Synaju. Autor artykułu zainicjował pierwszy polski przekład Miszny⁴, tworzącej razem z Gemarą główne części Talmudu.

Język Miszny w literaturze przedmiotu postrzegany jest jako część ogólniejszego zjawiska językowego nazywanego „językiem Mędrców” (hebr. *leszon chachamim*)⁵. Badania dowodzą, że po hebrajsku w Palestynie mówiono prawie do końca II wieku n.e., o czym świadczy żywy język tannaitów⁶ z różnych części Palestyny. Do 200 roku p.n.e., tzn. przed okresem hasmonejskim, pisano po hebrajsku wyłącznie w języku biblijnym. „Język Mędrców” pojawił się jako język literacki dopiero pod koniec I wieku n.e. (Bar-Asher 1995, 3).

Eugene A. Nida w swych badaniach nad teorią przekładu wskazał, że obejmuje on trzy stany: analizę, przeniesienie i odwzorowanie, nazywane też odkodowaniem. Wspomniana analiza to – jego zdaniem – zakodowanie lub zredukowanie wiadomości języka źródłowego do jego podstawowych struktur. Przeniesienie polega na przekształceniu podstawowych struktur języka źródłowego na odpowiadające im struktury języka docelowego. Odwzorowanie zaś, zwane także odkodowaniem, sprowadza się do ponownego złożenia wiadomości w zrozumiałej, naturalnej formie języka docelowego (Nida 1961, Price 2007, 3). W przypadku tłumaczenia Miszny konieczny jest czwarty element, którym jest komentarz⁷ do przekładu. Wszystkie tłumaczenia Miszny są przekładami komentowanymi⁸ z wyjątkiem pracy Neusnera (1988). Również sam Nida wspomina o konieczności tworzenia przypisów dla lepszego zrozumienia przekładu (Nida 1964, 159).

Wspomniany wyżej Eugene A. Nida, skupiający swoje badania na przekładzie Biblii, wyróżnił ekwiwalencję dynamiczną, zwaną też funkcjonalną i ekwiwalencję formalną. Okazało się, że te kategorie można zastosować do każdego typu tłumaczenia. Ekwiwalencja dynamiczna (funkcjonalna) przekazuje główną myśl wyrażoną w tekście źródłowym. Jeśli jest to konieczne, cel ten osiągnąć jest kosztem dosłowności, oryginalności sememu, a także kolejności wyrazów w zdaniu, formy gramatycznej tekstu

⁴ Do tej pory ukazały się trzy z sześciu działów Miszny zwanych dosłownie porządkami:

1. *Miszna: Zeraim (Nasiona)* pod redakcją naukową Romana Marcinkowskiego, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2013, ss. 327.
2. *Miszna: Moed (Święto)* pod redakcją naukową Romana Marcinkowskiego, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2014, ss. 299.
3. *Miszna: Naszim (Kobiety)*, Wstęp, przekład z języka hebrajskiego i opracowanie: Roman Marcinkowski, Wydawnictwo DiG – Edition La Rama, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016, ss. 455.

⁵ Język misznaicki jest nazywany także „językiem Mędrców”. To określenie stosuje się do dialektu języka hebrajskiego używanego przez Żydów w I-V w. n.e. Język Mędrców dzieli się zwykle na dwie podgrupy: a) język, w którym spisano Misznę i Toseftę i b) język, w którym spisano fragmenty Talmudu Babilońskiego i Talmudu Jerozolimskiego, a także midrasze halachiczne i agady. Mędrcy talmudyczni wyraźnie go odróżniali od języka Biblii hebrajskiej, o czym świadczy zapis talmudyczny: לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמה *leszon Tora leacmah uleszon chachamim leacmah*, co można by przetłumaczyć jako: „Język Tory i język Mędrców istnieją niezależnie” (Talmud Babiloński, *Awoda Zara* 58b).

⁶ Tak określa się redaktorów Miszny.

⁷ Istnieją komentarze do Miszny bez przekładu tekstu. Do najważniejszych współcześnie zalicza się: Chanoch Albeck, ששה סדרי משנה *Szisa Sidre Miszna* (hebr. Sześć Porządków *Miszny*), Jerozolim (Jerozolima) 2008 (Wyd. I Jerozolim 1953) oraz Pinchas Kehati, מבוארות משניות *Misznajot mewaorot*, Jerozolim 5764 (2003).

⁸ Do najważniejszych należą: Herbert Danby, *The Mishnah*, Translated from Hebrew with Introduction and Brief Explanatory Notes, Peabody, Massachusetts 2016 (Wyd. I Oxford 1933) oraz przekład komentarza P. Kehatiego z tłumaczeniem tekstu Miszny na język angielski: Pinchas Kehati, *The Mishnah, A New Translation With a Commentary*, Translated by Rafael Fisch, Jerusalem 1994.

źródłowego itd. Ekwiwalencja formalna (odwzorowana w tłumaczeniu dosłownym) stara się traktować tekst bardziej dosłownie lub nawet „słowo w słowo”. Niekiedy ten rodzaj ekwiwalencji jest osiągany kosztem naturalności języka docelowego.

W moim przekładzie Miszny na język polski znaleźć można obie formy ekwiwalencji. Myślę, że dominującą jest ekwiwalencja formalna, starająca się traktować tekst dosłownie, jednak nie nazbyt dosłownie, żeby nie zatracić naturalności języka docelowego, co jest zjawiskiem powszechnym w przekładach literatury rabinicznej na język polski. Nie zawsze jednak da się zachować w przekładzie ekwiwalencję formalną. Jednym z powodów dla tego zjawiska może być sytuacja, w której język hebrajski zawiera słowo opisujące pojęcie nieposiadające bezpośredniego odpowiednika w języku polskim. W takiej sytuacji koniecznością staje się zastosowanie przekładu dynamicznego lub utworzenie w języku polskim neologizmu reprezentującego dane pojęcie (czasami poprzez zapożyczenie słowa z języka źródłowego).

Przykład utworzonego neologizmu w przekładzie Miszny na język polski:

משנה מסכת נדרים פרק ג משנה יא
קונם שאיני נהנה לבני נח

Konam szeeini nehene liwnei Noach – [Jeśli ktoś powiedział:] „*Konam*, że nie będę miał korzyści od Noachitów”⁹. (Ned 3,11)

Szcocki językoznawca John Catford wyróżnił w badaniach na tekstem ekwiwalencję tekstualną i korespondencję formalną. Jego zdaniem ekwiwalencja tekstualna zachodzi, gdy dany tekst lub jego fragment w języku docelowym jest uważany za ekwiwalentny w stosunku do tego samego tekstu lub jego fragmentu w języku źródłowym. Korespondencja formalna zaś ma miejsce, gdy dana kategoria gramatyczna w języku docelowym zajmuje mniej więcej to samo miejsce, co korespondująca kategoria w języku źródłowym. Zgodność formalna jest często niemożliwa do zachowania, szczególnie gdy obydwa języki są bardzo od siebie odległe.

Podobną funkcję do angielskiego przedimka określonego „the” pełni w języku hebrajskim przedimek określający „ha” (nazywany determinatywem, przedimkiem lub rodzajnikiem, Tyloch 1985, 94)¹⁰. Zgodnie z założeniami Catforda obecność lub brak tego przedimka w tekście oryginalnym należałoby uwzględnić w przekładzie

⁹ Hebr. *bnei Noach* – dosł. „synowie Noego”, tym wyrażeniem określa się w Talmudzie ludzi różnych narodowości z wyjątkiem Izraela. Od tego złożenia *bnei Noach* (synowie Noego) utworzyłem wyraz Noachici (od hebr. *Noach* – Noe), który zastosowałem po raz pierwszy w swojej książce: R. Marcinkowski, *Paradygmaty religijności w judaizmie rabinicznym. Miszna i inne teksty talmudyczne o szabacie, święcie, półświęcie i powszedniości*, Kraków 2004, szczególnie strony 176-193. Obcych nazywano: *ben Noach* – „syn Noego”, „*nochr*” – „cudzoziemiec”, *goj* – „naród (obcy)” oraz *ger* lub *ger toszaw* – „obcy mieszkający pośród Izraelitów”.

¹⁰ Hebr. *he hajedi'a*, ang. *the definite article*, nazywane jest zwykle determinatywem, przedimkiem lub rodzajnikiem. Tyloch (1985, 94) używa nazwy „zaimiek określający”. Marcinkowski (2016, 25) stosuje nazwę „przedimek określający”, ponieważ hebrajskie *he hajedi'a* nie zastępuje imienia, czyli nie pełni funkcji zaimka. Nie jest też rodzajnikiem, gdyż nie określa rodzaju. Nie wskazuje także liczby. Występuje najczęściej przed imieniem, określając je, stąd nazwa. W języku hebrajskim kategoria imienia obejmuje rzeczowniki, przymiotniki oraz liczebniki. Przedimek określający „ha” może też występować przed nieosobowymi formami czasownika: imiesłowem lub bezokolicznikiem. Nowicki (1978, 35) nazywa go „określaczem”. Po niemiecku nazywany jest zwykle: „der Artikel” (Simon 1977, 20), „der bestimmte Artikel” (Steuernagel 1962, 42) lub *Determinationspartikel* (Körner 1986, 69).

odpowiednio użytym szykiem zdania. Np. misznaickie בשר שנמצא בעזרה *Basar szenimca baazara* – dosł. *Mięso, które zostało znalezione na dziedzińcu świątynnym* (Szek 7,3) należałoby zgodnie z teorią Catforda przetłumaczyć z uwzględnieniem pierwszeństwa terminu określonego בעזרה *baazara*– „na dziedzińcu świątynnym” przed nieokreślonym בשר *basar* – „mięso”, zakładając przy tym tryb warunkowy, który najczęściej stosuje się w przekładzie Miszny: *[Jeśli] na dziedzińcu świątynnym zostało znalezione [jakieś] mięso...* Jednak Miszna rządzi się swoimi prawami wypracowanymi przez lata przekazu ustnego i teoria Catforda nie ma tu zastosowania. Porównajmy przekłady na język angielski:

If flesh was found in the Temple Court... (Danby 2016, 160)
Meat that was found in the Temple courtyard... (Kehati 1994, 79)
Meat which is found in the courtyard... (Neusner 1988, 262)

Korespondencja formalna zachodzi np. między hebrajskim על ששה חדשים השלוחין יוצאין *Al szisza chodaszim haszluchim jocein* i polskim *Z powodu sześciu miesięcy posłańcy wychodzą* (Rosz Hasz 1,3).

Porównajmy przekład angielski:

Because of six New Moons do messengers go forth (Danby 2016, s. 188)
On six months the messengers go forth (Kehati 1994, s. 10)
On the occasion of six new moons messengers go forth (Neusner 1988, 300)

Podobnie też mamy do czynienia z korespondencją formalną w zdaniu źródłowym אב וכלו ילכו *Aw uwno szerau et hachodesz, jelechu* i jego polskim przekładzie *[Jeśli] ojciec i jego syn zobaczyli [nowy] księżyc, to niech pójda [razem]*. (Rosz Hasz 1,7)

Porównajmy przekład angielski:

If a father and his son saw the new moon they may [both] go. (Danby 2016, 189)
If a father and his son saw the New Moon, they go. (Kehati 1994, 15)
A father and his son who saw the new moon should go. (Neusner 1988, 300)

Kolejny przykład korespondencji formalnej między fragmentem tekstu źródłowego i docelowego:

משנה מסכת ראש השנה פרק א משנה ח
 זה הכלל כל עדות שאין האשה כשירה לה אף הן אינן כשירים לה
Ze haklal: Kol edut szeein haisza kszerah lah, af hen einan kszerim lah. – *Taka jest zasada: Każde świadectwo, którego nie jest zdalna [złożyć] kobieta, również oni nie są do niego zdadni.* (Rosz Hasz 1,8)

Porównaj przekład angielski:

This is the general rule: any evidence that a woman is not eligible to bring, these are not eligible to bring. (Danby 2016, 189)

This is the general rule: any testimony which the woman is ineligible to give, these are also ineligible to give. (Kehati 1994, 17)

This is the governing principle: Any evidence which a woman is not valid [to offer], also they are not valid [to offer]. (Neusner 1988, 301)

Drugi człon charakterystycznego dla języka hebrajskiego złożenia dwu imion (najczęściej rzeczowników) nazywanego *status constructus*, jest zwykle tłumaczony na języki docelowe zgodnie z jego właściwą funkcją, czyli w dopełniaczu, ale możliwe jest również użycie formy atrybutywnej.

W przekładzie na język polski ta konstrukcja również bywa zachowana ekwiwalentnie, np.:

aw hatum'a – dosł. „ojciec nieczystości” (drugi stopień nieczystości), *tiglachat mecora* – dosł. „strzyżenie trędowatego”, *tiglachat nazir* – dosł. „strzyżenie nazarejczyka”, *Torat Kohanim – Prawo kapłanów*, *techum szabat* – „zasięg szabatu”), *Jom Hanef* – Dzień Kołysania, *Erec Israel* – dosł. „Kraj Izraela”, Palestyna¹¹.

W przekładzie na język polski zwykle unika się konstrukcji dopełniaczowej i tam, gdzie jest to możliwe, drugi człon złożenia *status constructus* tłumaczy się przymiotnikowo, np.: *nezir olam* – dosł. „wieczny nazarejczyk”, *nezir Szimszon* – dosł. „nazarejczyk Samsonowy”. Podobnie hebr. נזיר עולם *nezir olam* (Naz 1,2) tłumaczone jest na angielski jako „permanent nazir”, (Kehati 1994, 3), „lifelong Nazirite” (Danby 2016, 281), „a life-long Nazirite” (Neusner 1988, 431), a złożenie נזיר שמשון *nezir Szimszon* (Naz 1,2) oddano w języku angielskim jako „Samsonian nazir” (Kehati 1994, 3), „a Nazirite the like of Samson” (Danby 2016, 281), „a Nazirite in the status of Samson” (Neusner 1988, 431).

Język Miszny zawiera wiele wyrazów lub zwrotów zwykle dwuwyrazowych, których nie da się przetłumaczyć, a jeśli da się je przełożyć, to ich przekład zwykle zawęża znaczenie oryginalnego wyrażenia. Są wśród nich i takie, które można przetłumaczyć, ale oryginalne hebrajskie nazewnictwo tak się zadomowiło w kulturze żydowskiej w diasporze, że zwykle się tego nie tłumaczy.

Do pierwszej grupy należą m.in.: *chala*¹², *chaluca*¹³, *chazaka*¹⁴, *eruw*¹⁵, *jewama*¹⁶, *karmelit*¹⁷, *kilajim*¹⁸, *meduma*¹⁹, *pea*²⁰, *pigul*²¹, *prozbul*²², *szemita*²³ oraz *cet*

¹¹ Tu warto dodać, że nazwa oryginalna współczesnego izraelskiego państwa brzmi מדינת ישראל, co poprawnie po polsku należy oddać jako „Państwo Izraela”, jak zachowują to w przekładzie niektóre języki docelowe, np. arab. دولة إسرائيل (*Dawlat Isrā'īl*), ang. „the State of Israel”, francuskie „l'État d'Israël”, czy greckie „Κράτος του Ισραήλ”. Nie zawsze jednak jest zachowana ta ekwiwalencja, np. niemieckie *Israel* i rzadziej bardzo oficjalnie *Staat Israel*, podobnie do rosyjskiego Израиль i rzadziej używanego Государство Израиль.

¹² *Chala* — dar ofiarny z ciasta, niewielka ilość ciasta wydzielana dla kapłana. Zgodnie z *halachą* ustaloną na podstawie opinii mędrców minimalna wielkość ciasta, która wypełnia obowiązek *chala* to pięć ćwierci miary *kaw*, czyli pięć *log* (ok. 2,5 litra).

¹³ *Chaluca* — wdowa po bezdzietnie zmarłym, która dopełnia obrządku *chality*, zdejmując but z nogi brata jej zmarłego męża, tym samym kobieta zdejmowała ze szwagra obowiązek małżeństwa lewirackiego i sama uwalniała się spod tego prawa.

¹⁴ *Chazaka* — przejęcie prawa własności na skutek posiadania obiektu lub zasiedzenia nieruchomości przez określony prawnie okres.

¹⁵ *Eruw* — hebr. „zmieszanie, pomieszanie”, to „utworzenie symbolicznej łączności miejsca lub ciągłości wykonywania pewnej czynności”, oznacza symboliczne akty i zarazem sposób na uchylenie zakazu

*hakochawim*²⁴, *jamim towim*²⁵, *majim riszonim*²⁶, *majim acharonim*²⁷. Do drugiej kategorii można zaliczyć następujące wyrazy: *cedaka*²⁸, *hawdala*²⁹, *hefker*³⁰, *hekdesz*³¹, *mamzer*³², *mawoj*³³.

Oprócz hermetycznej i często nieprzetłumaczalnej terminologii inną przyczyną niezachowania w przekładzie Miszny ekwiwalencji formalnej były charakterystyczne dla tego języka skróty myślowe, które służyły niegdyś łatwiejszemu zapamiętywaniu tekstu, a dzisiaj w dużym stopniu utrudniają jego zrozumienie, zwłaszcza dla początkującego badacza i nastrożają wiele trudności przy jego interpretacji, np.: „ogolenie czystości” – *tiglachat hatohora* תגלחת הטהרה lub „ogolenie nieczystości” – *tiglachat hatum'a* תגלחת הטומאה.³⁴

wykonywania zabronionych w szabat i święta czynności. Ten sposób na uchylenie pewnych zakazów stosuje się głównie do działań, których spełnienie jest konieczne dla właściwego wypełnienia szabatu lub święta.

Eruw oznacza włączenie prac zabronionych w sferę dozwolonych. Ważniejsze formy *eruwu*: 1) *eruw chacerot* (dosł. „zmieszanie dziedzińców”) — zezwolenie na przenoszenie przedmiotów na terenie większym niż jedna domena prywatna, wspólnym dla wielu osób, 2) *eruw tawszilin* („zmieszanie potraw”) — zezwolenie na gotowanie, przyrządzanie posiłku na szabat w święto, które wypada w piątek, 3) *eruw techumim* — („zmieszanie obszarów”) — zezwolenie na wyjście poza zasięg szabatu (*techum szabat*).

¹⁶ *Jewama* – owdowiała bratowa po bezdzietnie zmarłym bracie, która podlega prawu lewiratu względem szwagra lub szwagrów.

¹⁷ *Karmelit* — morze lub dolina, miejsce na odludziu, gdzie prawie nikt nie chodzi lub obszar o wymiarach cztery na cztery *tefach* otoczony murami niższymi od dziesięciu *tefach*, ale wyższymi niż trzy *tefach*; w przestrzeganiu szabatu domena neutralna, która nie jest ani domeną prywatną ani publiczną.

¹⁸ *Kilajim* — zakaz mieszania dwóch gatunków roślin, zwierząt i odzieży.

¹⁹ *Meduma* — mieszanina produktu dozwolonego i zabronionego.

²⁰ *Pea* — skraj pola (zwykle zboża) lub skraj ogrodu, z których nie zbiera się plonu z przeznaczeniem dla biednych lub przybyszów.

²¹ *Pigul* — mięso ofiary, które urzędujący kapłan przeznaczył do spożycia w niewłaściwym miejscu lub czasie.

²² *Prozbul* lub *prozbol*, ewentualnie *pruzbol*, na podstawie Pwt 15,2 wszelkie długi związane z pożyczkami znosi rok szabatowy. Aby uniknąć sytuacji, w której nie chciano pożyczać w obliczu zbliżającego się roku szabatowego w obawie o utratę pożyczonych pieniędzy, Hillel ustanowił regułę *prozbulu*, tzn. deklaracji sądowej wierzyciela podpisanej przez świadków o uchyleniu warunków roku szabatowego.

²³ *Szemita* — „darowanie” oznacza rok darowania długów, czyli rok szabatowy (*szewiit*). W szerszym znaczeniu obejmuje cykl siedmioletni kończący się rokiem szabatowym.

²⁴ *Cet hakochawim* — „pojawienie się gwiazd” na niebie oznaczające wieczór i zarazem początek nowej doby w judaizmie.

²⁵ *Jamim towim* — dosł. „dobre dni”, termin stosowany na określenie pełnych dni świątecznych, zwykle oznacza pierwszy i ostatni dzień święta, dni pomiędzy nimi są traktowane jak powszednie czasu świątecznego, czyli półświęto (*chol hamoed*).

²⁶ *Majim riszonim* — dosł. „pierwsza woda”, woda do mycia rąk przed łamaniem chleba.

²⁷ *Majim acharonim* — dosł. „ostatnia woda”, woda służąca do mycia rąk po jedzeniu.

²⁸ *Cedaka* — jałmużna. Termin *cedaka* zmienił znaczenie ze „sprawiedliwość” w biblijnym hebrajskim na „jałmużna” w języku Miszny.

²⁹ *Hawdala* — hebr. „oddzielenie”, „odłączenie”, błogosławieństwo na zakończenie szabatu lub święta oddzielające czas świąteczny od powszedniego.

³⁰ *Hefker* (w dialekcie palestyńskim) lub *hewker* (w dialekcie jerozolimskim) — mienie bezpańskie, wyrzeczenie się prawa własności jakiegos mienia i udostępnienie go wszystkim.

³¹ *Hekdesz* — to, co poświęcone dla Świątyni.

³² *Mamzer* (r.m.), *mamzeret* (r.ż.) — dziecko z nieprawego łoża, cudzołóstwa lub kazirodztwa. Zakazani byli w związkach małżeńskich dla ogółu Izraela.

³³ *Mawoj* — „uliczka”, „zaulek” oznacza w kontekście przestrzegania szabatu wspólne wejście. Rozróżnia się dwa rodzaje *mawoj*: a) *mawoj* zamknięte — wąska uliczka lub alejka otoczona z trzech stron działkami, b) *mawoj mefulasz* — „otwarte”, „przejściowe”, ogrodzone dwoma równoległymi murami i otwarte na końcu.

³⁴ Powyższe skróty myślowe zostaną wyjaśnione na końcu artykułu wraz z przykładem wskazującym konieczność komentarza dla właściwego zrozumienia tekstu Miszny.

O dylematach z rozumieniem wyrazów i właściwą ich interpretacją informuje sama Miszna. Problem z ustaleniem popularnego rozumienia terminów omawia w ósmym rozdziale traktat Miszny *Nedarim*. W pierwszej lekcji tego rozdziału tannaici zwracają szczególną uwagę na wyrażenia określające ograniczenia czasowe w ich popularnym znaczeniu:

[Jeśli mężczyzna powiedział:] „*Konam*, jeśli spróbuję wina dzisiaj”,³⁵ to jest mu zabronione tylko do zmierzchu.³⁶ [Jeśli powiedział:] „w tym tygodniu”,³⁷ to jest mu zabronione do [końca] tygodnia łącznie z nadchodzącym szabatem,³⁸ który liczy się z minionym tygodniem. [Jeśli powiedział:] „w tym miesiącu”,³⁹ to jest mu zabronione do [końca] miesiąca⁴⁰ i przez pierwszy dzień⁴¹ następnego⁴² miesiąca. [Jeśli powiedział:] „w tym roku”,⁴³ to jest mu zabronione do [końca] tego roku i w pierwszy dzień przyszłego roku.⁴⁴ [Jeśli powiedział:] „przez to siedmioletnie”,⁴⁵ to jest mu zabronione do końca siedmioletniego⁴⁶ [cyklu *szemita*] i przez rok szabatowy, który liczy się łącznie z minionymi latami [w cyklu *szemita*]. Jeśli jednak powiedział: „jeden dzień”,⁴⁷ „jeden tydzień”,⁴⁸ „jeden miesiąc”,⁴⁹ „jeden rok”,⁵⁰ lub „jedno siedmioletnie”,⁵¹ to jest mu zabronione od [tego] dnia do [tego samego momentu następnego] dnia⁵², [tygodnia, miesiąca, roku lub siedmioletnia]. (Ned 8,1)

Kolejna lekcja tego rozdziału stanowi kontynuację poprzedniej, rozwija zagadnienie określeń czasu użytych w formie ślubu, a w szczególności dotyczy określeń „aż do”, „aż będzie” i „aż przed”. Samo „aż” nie włącza do terminu ślubu konkretnie wskazanej pory, do której dany ślub ma trwać:

[Jeśli powiedział:] „aż do *Pesach*”,⁵³ to jest mu zabronione, aż nadejdzie⁵⁴ [*Pesach*]. Jeśli powiedział:] „aż będzie [*Pesach*]”,⁵⁵ to jest mu zabronione, aż skończy się⁵⁶

³⁵ Hebr. *hajom* – dosł. „dzisiaj”. Mężczyzna ślubował nie pić wina, które stanowi tu tylko przykład jednego z napojów czy rodzajów pożywienia i określił czas trwania ślubu.

³⁶ Hebr. *ad szetechszach* – „aż się ściemni”.

³⁷ Hebr. *szabat zo* – dosł. „ten szabat”, tzn. do końca tego tygodnia łącznie z szabatem, siódmym dniem tygodnia.

³⁸ Hebr. *weszabat szeawra* – dosł. „i szabat, który minął”. Inna wersja tekstu *wehaszabat leszeawar* – dosł. „i miniony szabat”.

³⁹ Hebr. *chodesz ze* – dosł. „ten miesiąc”.

⁴⁰ Od dnia złożenia ślubu.

⁴¹ Hebr. *rosz chodesz* – dosł. „początek miesiąca”. Dawniej pierwszy dzień nowego miesiąca był świętem.

⁴² Hebr. *lehaba* – dosł. „który nadejdzie”.

⁴³ Hebr. *szana zo* – dosł. „ten rok”.

⁴⁴ Hebr. *werosz haszana leatid lawo* – dosł. „i nowy rok, który ma nadejść na przyszłość”.

⁴⁵ Hebr. wyrażenie *szawua ze* w czasach Miszny oznaczało „to siedmioletnie”, współcześnie „ten tydzień”.

⁴⁶ Hebr. *bechol haszawua* – „przez całe siedem lat”, współcześnie rozumiane „przez cały tydzień”.

⁴⁷ Hebr. *jom echad*.

⁴⁸ Hebr. *szabat achat* – dosł. „jeden szabat”.

⁴⁹ Hebr. *chodesz echad*.

⁵⁰ Hebr. *szana achat*.

⁵¹ Hebr. *szawua echad*.

⁵² Hebr. *mijom lejom* – dosł. „od dnia do dnia”. Ślub obowiązuje wówczas od chwili złożenia go do tej samej godziny następnego dnia. Podobnie jest w pozostałych terminach ślubu, który liczy się od chwili rozpoczęcia do tego samego momentu np. ósmego dnia w przypadku ślubu tygodniowego.

⁵³ Hebr. *ad haPesach* – dosł. „aż do Pesach”.

[*Pesach*]. Jeśli powiedział:] „aż przed *Pesach*”⁵⁷ – rabi Meir mówi: Jest mu zabronione, aż nadejdzie⁵⁸ [*Pesach*]. Rabi Jose [zaś] mówi: Jest mu zabronione, aż skończy się⁵⁹ [*Pesach*]⁶⁰. (Ned 8,2)

W poprzedniej misznie⁶¹ wyjaśniono, że wyrażenia *ad* – „do” i *ad szejagi'a* – „aż nadejdzie” w popularnym ich rozumieniu oznaczały trwanie ślubu do nadejścia określonego czasu czy terminu, a zwrot *ad szejeh* – „aż będzie” oznaczał trwanie ślubu łącznie z danym terminem, np. święta. Ta miszna to potwierdza, wskazuje jednak, że w przypadku, gdy wyznaczony czas nie jest sprecyzowany, również wyrażenie *ad szejeh* – „aż będzie” nie włącza do okresu trwania ślubu tego wyznaczonego bliżej niesprecyzowanego czasu i oznacza tyle, co „do czasu, który nadejdzie”, a nie „do czasu, który się skończy”, jak to było w poprzedniej misznie. Tym samym przestaje tu istnieć różnica w popularnym rozumieniu tych terminów, którą podkreślono w poprzedniej lekcji:

Jeśli powiedział: „do żniw”, „do winobrania” [lub] „do zbioru oliwek”, to jest [mu] zabronione tylko [do czasu], kiedy nadejdzie [ta pora]. Taka jest reguła: „Wszystko, co ma ustalony czas”, to znaczy, że jeśli mężczyzna powiedział „aż nadejdzie” i [odnosi się to do] „wszystkiego, co ma ustalony czas”, [to jego ślub] jest wiążący do nadejścia [tej pory]. Jeśli powiedział:] „aż będzie”, to [jego ślub] jest wiążący aż do zakończenia [tej pory]. A [jeśli chodzi o] wszystko, co nie ma ustalonego czasu⁶², to bez różnicy, czy powiedział „aż będzie”, czy powiedział „aż nadejdzie”, [jego ślub] jest wiążący tylko do nadejścia [tej pory]. (Ned 8,3)

W innym miejscu tego samego traktatu (Ned 6,8) tannaici rozważają zagadnienie produktów pochodnych od tych, które stanowiły istotę ślubu zabraniającego ich spożywania. Najpierw (Ned 6,7) wskazano, że pochodne „winogron” (hebr. *anawim*) i „oliwek” (hebr. *zeitim*) mają swoje niezależne nazwy: „wino” (*jajin*) i „oliwa” (*szemen*). Tutaj produkty pochodzące z „daktyli” (hebr. *temarim*) i z jesiennych winogron (hebr. *sitwanijot*) zawierają w swych hebrajskich nazwach ich pierwotne pochodzenie: *dewasz*

⁵⁴ Hebr. *ad szejagi'a* – dosł. „aż nadejdzie”. Ale w święto już mu wolno.

⁵⁵ Hebr. *ad szejeh* – dosł. „aż będzie”.

⁵⁶ Hebr. *ad szejeh* – „aż odejdzie”. Zakaz obowiązuje także przez całe święto.

⁵⁷ Hebr. *ad lifne haPesach* – dosł. „aż przed Pesach”, według innej wersji *ad pene haPesach* – dosł. „aż do oblicza Pesach”, por. Kid 64b.

⁵⁸ Rabi Meir rozumie to sformułowanie jako *ad szejagi'a haPesach* – dosł. „aż nadejdzie Pesach”.

⁵⁹ Rabi Jose rozumie zwrot *ad lifne haPesach* – „aż przed Pesach” jako *ad szejeh* – „aż odejdzie” Pesach.

⁶⁰ Z powyższego fragmentu dowiadujemy się, że ustalenie popularnego znaczenia określonych terminów lub zwrotów nie było zawsze proste, czego dowodzi przytoczony tu spór pomiędzy rabim Meirem i rabim Jose.

⁶¹ Termin *miszna* pisane przez małe „m”, inaczej „lekcja”, oznacza najmniejszą część tego najważniejszego dzieła literatury rabinicznej, którego nazwę piszemy wielką literą.

⁶² Terminy żniw, winobrania czy zbioru oliwek nie są tak precyzyjne jak ustalone terminy świąt, gdyż w ich przypadku z góry wiadomo, kiedy dane święto się skończy. Terminu zakończenia zbiorów ślubujący nie może precyzyjnie określić, dlatego należy przyjąć, że miał na myśli czas ich rozpoczęcia i tylko do tego momentu obowiązuje go złożony przez niego ślub, nawet jeśli użył sformułowania *ad szejeh* – „aż będzie”, por. Albeck (2008 III 172); Kehati (2003); Kehati (1994). (Jeśli przy cytowaniu powyższych publikacji nie podano strony, to cytaty odnosi się do komentowanego fragmentu Miszny, tego samego traktatu, rozdziału i lekcji, w tym miejscu, tutaj jest to Ned 8,3. W przypadku dzieła Pinchasa Kehatiego obejmuje obie wersje: hebrajską i angielską).

temarim – „miód daktylowy” i *chomec sitwamijot* – „ocet winny” sporządzany z późnych winogron. Jeśli nazwa produktu pochodnego jest choćby w części identyczna z nazwą produktu głównego, to zakaz obowiązuje obydwa produkty: główny i pochodny:

Jeśli ktoś ślubował [powstrzymać się] od daktyli, to wolno [mu spożyć] miód daktylowy⁶³; jeśli od jesiennych winogron, to może [spożyć sporządzony z nich] ocet winny⁶⁴. Rabi Jehuda ben Betera mówi: Jeśli coś określa się nazwą⁶⁵ tego, od czego pochodzi, na co ktoś ślubował, to i to pochodne jest mu zabronione. Mędrcy jednak zezwalają⁶⁶. (Ned 6,8)

W poprzedniej lekcji wspólna choćby w części nazwa produktu głównego i pochodnego była przyczyną uznania za zabroniony także tego ostatniego. Ned 6,9 w przeciwieństwie do poprzedniej miszny naucza, że ten, kto ma zabroniony ślubem jakiś konkretny produkt, może spożyć podobny, który nosił nawet tę samą nazwę, ale jest w niej zawarte uzupełnienie, dodatkowy wyraz, przez co ten produkt pochodny różni się w nazwie od zabronionego produktu głównego:

Jeśli ktoś ślubował [powstrzymać się] od wina⁶⁷, to może [napić się] wina z jabłek⁶⁸; jeśli od oleju⁶⁹, wolno [mu spożyć] olej sezamowy⁷⁰; jeśli od miodu⁷¹, to wolno [mu zjeść] miód daktylowy⁷²; jeśli od octu⁷³, to wolno [mu skosztować] octu winnego z jesiennych winogron⁷⁴; jeśli od porów⁷⁵, to wolno [mu jeść] *kaflotot*⁷⁶; jeśli

⁶³ Ponieważ ślubujący miał na myśli podczas ślubowania tylko zasadnicze produkty, a nie ich pochodne.

⁶⁴ Hebr. *chomec sitwamijot*. Z winogron dojrzewających jesienią sporządzano ocet winny, a nie wino. Tu zakłada się, że ślubujący miał na myśli główny produkt, a nie jego pochodne mimo iż jesiennych winogron nie spożywano bezpośrednio, a służyły jedynie do sporządzania octu winnego, por. Albeck III 167; Kehati, Ned 6,8.

⁶⁵ Rabi Jehuda ben Betera twierdzi, że jeśli nazwa produktu pochodnego (jak w opisanych w tej misznie przypadkach) jest choćby w części identyczna z nazwą zabronionego głównego produktu, to również ten produkt pochodny powinien być zabroniony.

⁶⁶ Zezwalają na spożywanie produktów pochodnych.

⁶⁷ Hebr. *jajin*.

⁶⁸ Hebr. *jein tapuchim* - dosł. „wino jabłkowe”. Wyraz *jajin* – „wino” bez żadnego dodatkowego określenia jest rozumiane jako wino z winogron a nie z jabłek, dlatego wino z jabłek było dozwolone temu, kto ślubował nie pić wina (*jajin*) z winogron.

⁶⁹ Hebr. *szemen* może oznaczać „olej”, ale też „oliwa”.

⁷⁰ Hebr. *szemen szumszemin* – „olej sezamowy” lub „oliwa sezamowa”. Wolno mu spożyć olej sezamowy, ponieważ podczas ślubowania użył terminu *szemen* – „olej”, który bez żadnego dodatkowego określenia jest rozumiany wyłącznie jako olej z oliwek.

⁷¹ Hebr. *dewasz*.

⁷² Hebr. *dewasz temarim*, por. poprzednią misznę. Wolno mu jeść miód daktylowy, ponieważ ślubował nie jeść „miodu” używając terminu *dewasz*, który bez dodatkowego określenia jest rozumiany jako „miód pszczeli”.

⁷³ Hebr. *chomec*.

⁷⁴ Wolno mu spożyć ocet winny powstały z jesiennych winogron (por. poprzednią misznę), ponieważ ślubował na wyraz *chomec*, który sam oznacza „skwaśniałe wino”.

⁷⁵ Hebr. *kreszin*.

⁷⁶ Hebr. *kaflotot*. Danby (2016, 273); Neuser (1988., 418) i Kehati, Ned 6,9 tłumaczą jako „szalotki”, czyli rodzaj cebuli. Albeck (2008 III, 167) wyjaśnia, że *kaflotot* należały do rodziny porowatych. Szalotka w znaczeniu cebuli pojawiła się już w Szewi 2,9 pod nazwą *becalim sarisim*, czyli dosł. „cebulę eunuchowate” oraz w Kil 1,3 jako „dzika cebula”.

od warzyw⁷⁷, to wolno [mu spożywać] dziko rosnące warzywa⁷⁸, ponieważ to jest [tylko] to samo określenie. (Ned 6,9)

Również Ned 6,3 zajmuje się zagadnieniem popularnego rozumienia wyrazów użytych podczas ślubowania i podkreśla rolę przedimka określającego, tzw. *he hajedi'a*, w powszechnym rozumieniu wyrazów. Dwie pierwsze lekcje tego rozdziału dotyczyły głównie potraw gotowanych, ta omawia inne sposoby przyrządzania pożywienia i wymienia się tu potrawy marynowane, parzone, pieczone i solone. Główny wyróżnik stanowi tu przedimek określający *he hajedi'a*. Wyrazy stoją tu w opozycji: *kawusz* – *hakawusz* („marynowany”), *szaluk* – *haszaluk* („parzony”), *cali* – *hacali* („pieczony”) i *mali'ach* – *hamali'ach* – „solony”. W języku polskim trudno jest oddać tę różnicę, w pierwszym przypadku chodzi o jakieś rzeczy bliżej nieokreślone, w drugim o te określone. Terminy określone rozumiane były powszechnie jako jeden z rodzajów tych nieokreślonych:

משנה מסכת נדרים פרק ו משנה ג
 מן הכבוש אין אסור אלא מן הכבוש של ירק כבוש שאיני טועם אסור בכל הכבושים מן השלוק אינו אסור
 אלא מן השלוק של בשר שלוק שאיני טועם אסור בכל השלוקים מן הצלי אין אסור אלא מן הצלי של בשר
 דברי רבי יהודה צלי שאיני טועם אסור בכל הצלויים מן המליח אין אסור אלא מן המליח של דג מליח שאיני
 טועם אסור בכל המלוחים

Min hakawusz, ein asur ela min hakawusz szel jarak; kawusz szejini to'em, asur bechol hakawuszim. Min haszaluk, ein asur ela min haszaluk szel basar; szaluk szejini to'em, asur bechol haszalukim min hacali, ein asur ela min hacali szel basar; diwrei rabi Jehuda; cali szejino to'em, asur bechol hacluim. Min hamaliach, ein asur ela min hamaliach szel dag; Maliach szejini to'em, asur bechol hamluchim.

[Jeśli ślubował nie jeść niczego] marynowanego⁷⁹, to nie wolno mu tylko marynowanych warzyw⁸⁰. [Jeśli powiedział: „*Konam*], jeśli spróbuję czegoś marynowanego”⁸¹, to nie wolno [mu jeść] niczego, co jest marynowane. [Jeśli ślubował nie jeść niczego] parzonego⁸², to nie wolno mu tylko parzonego mięsa. [Jeśli powiedział: „*Konam*], jeśli spróbuję czegoś parzonego”⁸³, to nie wolno [mu jeść] niczego parzonego. [Jeśli ślubował nie jeść niczego] pieczonego⁸⁴, to nie wolno mu tylko pieczonego mięsa. To są słowa rabiego Jehudy. [Jeśli powiedział: „*Konam*], jeśli spróbuję czegoś pieczonego”⁸⁵, to nie wolno mu niczego, co jest pieczone. [Jeśli

⁷⁷ Hebr. *jarak*.

⁷⁸ Hebr. *jarkot sade* – dosł. „warzywa polne”. Ślubował nie jeść warzyw z użyciem wyrazu *jarak*, który sam był rozumiany powszechnie jako warzywa uprawiane, a nie dziko rosnące. Gdyby to dotyczyło roku szabatowego, w którym nie uprawia się warzyw, to nie wolno byłoby mu jeść tych, które same wyrosły w polu, a dozwolone byłyby uprawiane warzywa, trudno wówczas dostępne, por. Lb 22,4; Albeck 2008 III, s. 167; Kehati, Ned 6,9.

⁷⁹ Hebr. *hakawusz* – dosł. „marynowany”.

⁸⁰ Ponieważ przez *hakawusz* rozumiano powszechnie tylko marynowane warzywa (w occie winnym).

⁸¹ Hebr. *kawusz* bez przedimka określającego oznacza tu wszelkie potrawy marynowane.

⁸² Hebr. *haszaluk* z przedimkiem określającym oznaczało powszechnie „mięso przygotowane na parze” lub „tylko podgotowane”.

⁸³ Hebr. *szaluk* bez przedimka określającego oznaczało powszechnie wszelkie potrawy parzone lub tylko podgotowane.

⁸⁴ Hebr. *hacali* z przedimkiem określającym oznaczało powszechnie „pieczone mięso”.

⁸⁵ Hebr. *cali* bez przedimka określającego oznaczało powszechnie wszelkie potrawy pieczone.

ślubował nie jeść niczego] solonego⁸⁶, to nie wolno mu tylko solonej ryby. [Jeśli powiedział: „*Konam*], jeśli spróbuję czegoś solonego”⁸⁷, to nie wolno [mu jeść] niczego solonego. (Ned 6,3)

Inne fragmenty Miszny podkreślają znaczenie zaimka wskazującego w powszechnym rozumieniu wyrazów:

משנה מסכת נדרים פרק ו משנה ז
הגודר מן היין מותר בתבשיל שיש בו טעם יין אמר קונם יין זה שאיני טועם ונפל לתבשיל אם יש בו
בנותן טעם הרי זה אסור הגודר מן הענבים מותר ביין מן הזיתים מותר בשמן אמר קונם זיתים וענבים אלו
שאיני טועם אסור בהן וביוצא מהן

Hanoder min hajajin, mutar betawszil szejesz bo ta'am jajin. Amar: Konam jajin ze szeeni to'em, wenefal latawszil, 'im jesz bo benoten ta'am – harei ze asur. Hanoder min ha'anawim, mutar bajajin; min hazeitim, mutar baszemen. Amar: Konam zeitim wa'anawim elu szeeni to'em – asur bahen uwajoce mehen.

Jeśli⁸⁸ ktoś ślubował [powstrzymać się] od wina⁸⁹, to wolno mu spożywać [gotowane] potrawy, które mają smak wina. Jeżeli jednak powiedział: ‘*Konam*, jeśli spróbuję tego⁹⁰ wina’, a [potem to wino] zostało dodane⁹¹ do potrawy, to gdy ma ona smak wina, jest to zabronione⁹². Jeśli ktoś ślubował [powstrzymać się] od winogron⁹³, to wolno [mu spożywać] wino⁹⁴, jeśli od oliwek⁹⁵, to może spożywać oliwę [z oliwek]⁹⁶. [Jeśli jednak] powiedział: „*Konam*, jeśli spróbuję tych oliwek⁹⁷ lub winogron”, to są mu zabronione [jedne i drugie i wszystko], co z nich pochodzi⁹⁸. (Ned 6,7)

Podobnie do Nedarim 6,7 istotną rolę zaimka wskazującego użytego podczas ślubowania uwydatnia miszna Nedarim 7,6, gdzie mówi się, że ślubujący miał na myśli konkretny produkt, który wraz z jego pochodnymi jest mu zabroniony. Jeśli podczas

⁸⁶ Hebr. *hamali'ach* z przedimkiem określającym oznaczało powszechnie „soloną rybę”.

⁸⁷ Hebr. *mali'ach* bez przedimka określającego oznaczało powszechnie wszelkie potrawy z użyciem soli.

⁸⁸ Ta miszna kontynuuje zagadnienie podjęte w poprzedniej lekcji podkreślając znaczenie zaimka wskazującego użytego w czasie ślubowania. Podobnie jak w poprzedniej misznie „mięso” tak w tej „wino” stanowi istotę ślubowania i ważne jest, czy ślubujący miał na myśli ten konkretny produkt. Jeśli tak było, a został on zmieszany w trakcie przygotowania pożywienia z czymś innym, czemu nadał smak, to cała ta mieszanka jest zabroniona.

⁸⁹ W formule przysięgi nie użył zaimka wskazującego (*ze*).

⁹⁰ Tutaj ślubujący zastosował zaimek wskazujący *ze* – „ten” („mięso” i „wino” jest w j. hebr. rodzaju męskiego).

⁹¹ Hebr. *wenefal* – dosł. „i wpadł”.

⁹² To zabronione ślubem wino zostało dodane do potrawy. Jeśli zmieniło jej smak, to również ta potrawa jest zabroniona.

⁹³ Nie zaznaczył podczas ślubowania, że chodzi o te konkretne winogrona.

⁹⁴ Jeśli wcześniej nie wskazał winogron, z których zostało sporządzone to wino.

⁹⁵ Nie zaznaczył podczas ślubowania, że ma na myśli te konkretne oliwki.

⁹⁶ Jeśli wcześniej nie zabronił sobie oliwek, z których sporządzono tę oliwę.

⁹⁷ Tu podczas ślubowania wskazał konkretne oliwki i winogrona mówiąc *zeitim waanawim elu* – dosł. „te oliwki i winogrona”.

⁹⁸ Nie wolno mu spożyć żadnej potrawy, do której sporządzenia użyto tych oliwek lub tych winogron.

ślubowania nie użyto zaimka wskazującego, to zabroniony był tylko sam produkt, a jego pochodne były dozwolone (por. Ned 6,6 - 6,7):

משנה מסכת נדרים פרק ז משנה ו
קונם פירות האלו עלי קונם הן על פי קונם הן לפי אסור בחלופיהן ובגדוליהן שאני אוכל ושאני טועם
מותר בחלופיהן ובגדוליהן בדבר שזרעו כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה אפי' גדולי גדולין אסורי

Konam perot haelu alaj, konam hen al pi, konam hen lefi – asur bechilufeihen uwgiduleihen; szeani ochel weszeani to'em, mutar bechilufeihen uwgiduleihen – bedawar szezar'o kale; awal bedawar szeein zar'o kale afilu gidulei gidulin asurin.

[Jeśli ktoś powiedział:] „*Konam* niech będą dla mnie⁹⁹ te produkty”¹⁰⁰ albo „Niech to stanowi *konam* dla moich ust”¹⁰¹ lub „Niech to będzie *konam* do moich ust”¹⁰², to nie wolno mu niczego, na co mógłby je wymienić, ani tego, co z nich wyrośnie¹⁰³. [Jeśli jednak powiedział: „*Konam*,] jeśli zjem lub jeśli spróbuję [ich]”¹⁰⁴, to wolno [mu spożyć] to, na co je wymieni lub co z nich wyrośnie¹⁰⁵. [To odnosi się] do produktu, którego nasienie uległo zepsuciu¹⁰⁶, ale jeśli nasienie nie uległo zepsuciu¹⁰⁷, to nie wolno mu nawet tego, co wyrośnie z tego, co już wyrosło¹⁰⁸. (Ned 7,6)

משנה מסכת נדרים פרק ז משנה ז
האומר לאשתו קונם מעשה ידיך עלי קונם הן על פי קונם הן לפי אסור בחלופיהן ובגדוליהן שאני אוכל
שאני טועם מותר בחלופיהן ובגדוליהן בדבר שזרעו כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה אפילו גדולי גדולין
אסורים

Haomer le'ishto: Konam ma'ase jadajich alaj, konam hen al pi, konam hen lefi – asur bechilufeihen uwgiduleihen; szeani ochel, szeani to'em, mutar bechilufeihen uwgiduleihen – bedawar szezar'o kale; awal bedawar szeein zar'o kale, afilu gidulei gidulin asurim.

Jeśli¹⁰⁹ ktoś¹¹⁰ powiedział swojej żonie: „*Konam* niech będzie dla mnie¹¹¹ dzieło twoich rąk” albo „Niech to stanowi *konam* dla moich ust”¹¹² lub „Niech to będzie

⁹⁹ Hebr. *alaj* – dosł. „nade mną”, co wyraża powinność, zobowiązanie.

¹⁰⁰ Formuła tego ślubowania nie kończy się jak zwykle oświadczeniem ograniczającym zakaz tylko do produktu zabronionego, wypowiedzianym w trybie warunkowym, „jeśli nie zjem” lub „jeśli zjem”, „jeśli nie spróbuję” lub „jeśli spróbuję” itp., por. Ned 52b.

¹⁰¹ Hebr. *al pi*.

¹⁰² Hebr. *lefi*.

¹⁰³ Nie wolno mu użyć żadnego produktu, który wzięłby w zamian za ten produkt, ani też nie może przyjąć pieniędzy.

¹⁰⁴ Bez określenia „tych”.

¹⁰⁵ Ponieważ zabronił sobie tylko tego produktu, a jeśli będzie jadł owoce wyrosłe z sadzonek tego zabronionego, to będą to już inne owoce, których sobie nie zabronił. Podobnie jest z zamiarą zabronionego produktu na inny, który nie jest zabroniony.

¹⁰⁶ Po to, żeby wydać owoc.

¹⁰⁷ Jak w przypadku cebuli, por. Ter 9,4,6; Albeck (2008 III, . 170); Kehati, Ned 7,6.

¹⁰⁸ Ponieważ zawiera nasienie zabronionego.

¹⁰⁹ Ta miszna kontynuuje zagadnienie zabronionego na mocy ślubu produktu i jego zamiany, jest bliźniaczo podobna do poprzedniej z tą różnicą, że zakaz odnosi się do dzieła rąk żony lub zapłaty za jej pracę. W formule ślubowania mąż wypowiada do żony słowa: „*konam* niech będzie...” lub „*konam*, jeśli...”. Tak jak w poprzedniej misznie istotną rolę odgrywa tu zaimek wskazujący użyty podczas ślubowania.

konam do moich ust”¹¹³, to nie wolno mu niczego, na co mógłby je wymienić¹¹⁴, ani tego, co z nich wyrośnie¹¹⁵. [Jeśli jednak powiedział: „*Konam*, jeśli zjem” lub „jeśli spróbuję¹¹⁶ [ich]”¹¹⁷, to wolno [mu spożyć] to, na co je wymieni lub co z nich wyrośnie. [To odnosi się] do produktu, którego nasienie uległo zepsuciu, ale jeśli nasienie nie uległo zepsuciu, to nie wolno mu nawet tego, co wyrośnie z tego, co już wyrosło.¹¹⁸ (Ned 7,7)

Z powyższych fragmentów widać wyraźnie, że znajomość gramatyki języka hebrajskiego była czynnikiem ułatwiającym właściwe zrozumienie i poprawną interpretację tekstu zgodnie z jego powszechnym rozumieniem w czasach Miszny.

Niekiedy dwuznaczność terminów stanowi dodatkowe utrudnienie w zrozumieniu i właściwym przekładzie tekstu:

משנה מסכת נדרים פרק ג משנה ט
הנודר מן הילודים מותר בנולדים מן הנולדים אסור בילודים רבי מאיר מתיר אף בילודים וחכמים אומרים
לא נתכוין זה אלא במי שדרכו להוליד

Hanoder min hajilodim, mutar banoladim; min hanoladim asur bajilodim; rabi Meir matir af bajilodim. Wachachamim omrim: Lo nitkawen ze 'ela bemi szedarko leholid. (Ned 3,9)

[Jeśli jednak ślubował, że nie będzie miał korzyści] z [jeszcze] „nienarodzonych”, to nie wolno mu¹¹⁹ mieć korzyści z [już] „narodzonych”¹²⁰.

Im bardziej język źródłowy różni się od docelowego, tym trudniejsze może okazać się zrozumienie dosłownego tłumaczenia bez zmian w samych słowach lub ich kolejności. Tej dosłowności odnoszącej się do szyku wyrazów w zdaniu nie można w żadnym wypadku zachować w przekładzie na język polski, gdyż język hebrajski klasyczny ma ustalony porządek: orzeczenie, podmiot, dopełnienie bliższe, dopełnienie dalsze, a okolicznik na początku lub na końcu zdania.¹²¹

¹¹⁰ Mąż.

¹¹¹ Hebr. *alaj*, por. poprzednią misznę.

¹¹² Hebr. *al pi*, por. poprzednią misznę.

¹¹³ Hebr. *lefī*, por. poprzednią misznę.

¹¹⁴ Skoro zabronił sobie tego, co zrobi lub przygotowuje jego żona, to nie wolno mu również mieć korzyści z zamiany tych produktów na inne.

¹¹⁵ Np. tego co wyrośnie z zamienionych produktów lub tych roślin, które żona zasiała lub posadziła.

¹¹⁶ W formule ślubowania dodał „jeśli zjem” lub „jeśli spróbuję”, co ograniczyło jego ślub tylko do produktów przygotowanych przez żonę, dlatego może korzystać z produktów zamienionych lub tego, co wyrośnie z produktów mu zabronionych. Jeśli będzie jadł produkty wyrosłe z sadzonek zabronionych, to nie będą to już produkty jemu zabronione, por. poprzednią misznę.

¹¹⁷ Nie użyto tu zaimka wskazującego, produkty pochodne są dozwolone.

¹¹⁸ To ostatnie zdanie wystąpiło już w poprzedniej misznie i tam zostało wyjaśnione.

¹¹⁹ Niektóre teksty Miszny opuszczają to zdanie, por. Danby (2016, 67).

¹²⁰ Ponieważ termin *noladim* może oznaczać zarówno „nienarodzonych” jak i „narodzonych”.

¹²¹ Miałoby to sens jedynie dla czytelnika znającego język hebrajski, gdyż ekwiwalencja formalna może mu pozwolić na przeanalizowanie sposobu wyrażenia myśli w oryginalnym tekście. Zachowuje ona nieprzetłumaczone idiomy, figury retoryczne oraz wybór słów, pozostawiając w jak najmniej zmienionym stanie oryginalne informacje i podkreślając delikatniejsze odcienie znaczeniowe.

W tłumaczeniu niektórych wyrażen hebrajskich zastosowałem przekład wolny, np. występujący kilkanaście razy w traktacie Miszny *Gitin* (*Listy rozwodowe*), szczególnie w rozdziale czwartym i częściowo piątym, zwrot *mipne tikun olam* lub *mipne tikun haolam* – dosł. „z powodu naprawy świata” tłumaczę jako „dla dobra ogółu”. Żeby to zilustrować, zamieszczam poniżej niewielki fragment przekładu z podkreśleniem wspomnianego wyżej zwrotu:

Nie wykupuje się uprowadzonych do niewoli za większą [sumę] od ich wartości¹²², dla dobra ogółu, jak też nie pomaga się im w ucieczce, dla dobra ogółu. Rabban Szimon ben Gamliel mówi: Dla dobra uprowadzonych. Nie nabywa się [też] zwojów, *tefilin* i *mezuz* od gojów za więcej niż są warte¹²³, dla dobra ogółu. (Git 4,6)

Dla lepszego zrozumienia trudności związanych z przekładem Miszny posłużę się konkretnym przykładem zamieszczając poniżej jedną lekcję z traktatu *Nazir* 4,5 najpierw w oryginale hebrajskim, następnie w dosłownym tłumaczeniu i ostatecznie we właściwym przekładzie z komentarzem.

Tekst oryginalny:

משנה מסכת נזיר פרק ד משנה ה

נזרק עליה אחד מן הדמים אינו יכול להפך רבי עקיבא אומר אפילו נשחטה עליה אחת מכל הבהמות אינו יכול להפך במה דברים אמורים בתגלחת הטרה אבל בתגלחת הטומאה יפר שהוא יכול לומר אי אפשרי באשה מנוולת ר' אומר אף בתגלחת הטרה יפר שהוא יכול לומר אי אפשרי באשה מגלחת:

Nizrak aleiha echad min hadamim – eino jachol lehafer. Rabi Akiwa omer: Afilu niszchata aleiha achat mikol habehehot – eino jachol lehafer. Bame dewarim amurim? Betiglachat hatohora. Awal betiglachat hatum'a – jafer, shehu jachol lomar: I efszi be'isza menuwelet. Rabi omer: Af betiglachat hatohora – jafer, shehu jachol lomar: I efszi be'isza megulachat. (Naz 4,5)

Dosłowne tłumaczenie fragmentu Miszny z traktatu *Nazir* 4,5:

Została skropiona nad nią jedna z krwi – nie może odwołać. Rabi Akiwa mówi: Nawet zostało zarżnięte nad nią jedno z jej zwierząt, nie może odwołać. O czym mówią te słowa? O ogoleniu czystości. Ale przy ogoleniu nieczystości odwoła, ponieważ może powiedzieć: „Nie chcę tej plugawej kobiety!” Rabi mówi: Nawet przy ogoleniu czystości odwoła, ponieważ może powiedzieć: „Nie chcę tej ostrzyżonej kobiety!”.

Poniżej zamieszczam ten sam fragment Miszny z traktatu *Nazir* 4,5 w przekładzie uwzględniającym całe tło religijno-kulturowe wraz z komentarzem:

Jeśli¹²⁴ został już skropiony [ołtarz] krwią z jednej z [jej¹²⁵ ofiar],¹²⁶ to [jej mąż] nie może odwołać [jej ślubu].¹²⁷ Rabi Akiwa mówi: Nawet jeśli [tylko] jedno z jej

¹²² Żeby pojmienie do niewoli nie stało się intratnym zajęciem, por. Danby (2016, 311).

¹²³ Aby nie stało się to intratnym zajęciem, por. Albeck (2008, 293).

¹²⁴ Ta miszna rozważa możliwość odwołania przez męża nazireatu jego żony.

¹²⁵ Hebr. *aleiha* – dosł. „nad nią”, ale też „z jej powodu”.

¹²⁶ Hebr. *damim* to l. mnoga od wyrazu *dam* – „krew”. Tutaj chodzi o krew ofiar.

zwierząt [przeznaczonych na ofiarę] zostało zarżnięte,¹²⁸ to [mąż] nie może odwołać [jej ślubu].¹²⁹ Czego dotyczą te słowa? Dotyczą ofiary składanej po wypełnieniu nazireatu w czystości.¹³⁰ Jeśli jednak ofiara nie została jeszcze złożona, a ślub nie był wypełniony w czystości¹³¹ i wymaga wypełnienia jeszcze raz od nowa, to [mąż] może [go] odwołać, gdyż może powiedzieć „Nie chcę tej plugawej kobiety”.¹³² Rabi mówi: Także w [sytuacji, gdy] ofiara została złożona po wypełnieniu nazireatu w czystości¹³³ [mąż] może odwołać [jej ślub],¹³⁴ gdyż może powiedzieć „Nie chcę [więcej] takiej ostrzyżonej kobiety”.¹³⁵ (Naz 4,5)

Powyższy przykład dobitnie wykazał konieczność uprzedniej znajomości tła religijno-kulturowego, bez czego nie da się rozwiązać skrótów myślowych, dotrzeć do sedna judaizmu w celu właściwego zrozumienia tekstu Miszny. Dopiero po spełnieniu tych warunków można zająć się jej przekładem i to przekładem komentowanym, gdyż wielu fragmentów Miszny nie da się zrozumieć w ich dosłownym tłumaczeniu, ale dopiero wraz z odpowiednim komentarzem. Dlatego, o czym już wyżej wspomniano, poza jednym wyjątkiem¹³⁶, przekłady Miszny są przekładami komentowanymi.

Język Miszny jest przede wszystkim językiem halachy wyrażającym przepisy religijne, nakazy, zakazy, wyjaśnienia, pouczenia, praktyczne wskazówki co do zasad postępowania w różnych okolicznościach. Dla lepszego zrozumienia tekstu konieczne było niekiedy dodanie jakiegoś wyrazu w polskim przekładzie. Wszystkie tego rodzaju dodatki w tekście podano w nawiasach kwadratowych. Wielokrotnie trzeba było też

¹²⁷ Nawet jeśli ona się jeszcze nie ostrzygła i nie przyniosła pozostałych ofiar nazirejskich, jej mąż nie może już odwołać jej ślubu odkąd rozpryskano krew jednej z jej ofiar, co zwalnia ją z obowiązków nazireatu, por. Naz 6,9.

¹²⁸ I jeszcze nie rozpryskano jego krwi.

¹²⁹ Gemara wyjaśnia, że odwołanie nazireatu w tym momencie sprawiłoby zmarnowanie ofiar nazirejskich.

¹³⁰ Hebr. *tiglachat hatohora* – dosł. „ogolenie czystości” lub „ostrzyżenie czystości”. Chodzi tu o ostrzyżenie włosów i złożenie ofiar nazirejskich po wypełnieniu ślubu nazireatu w czystości. W omawianym w tej misznie przypadku kobieta wypełniła swój ślub nazireatu i w dniu, w którym się ostrzygła, złożyła swoje ofiary nazirejskie przewidziane zgodnie z prawem dla nazireatu wypełnionego w czystości. Jedno z jej zwierząt ofiarnych zostało już zarżnięte w jej imieniu (jak twierdzi rabi Akiwa) lub na jej polecenie krew z jednej z ofiar została rozpryskana na ołtarzu (zgodnie z Pierwszym Tannaitą). Ponieważ wypełniła już ślub nazireatu i była zobowiązana jeszcze tylko, żeby się ostrzyż, to wolno jej już było pić wino i nie obowiązywały jej już zakazy nazireatu, dlatego mąż nie mógł odwołać ślubu, który już nie obowiązywał.

¹³¹ Hebr. *tiglachat hatum'a* – dosł. „ostrzyżenie nieczystości”. W omawianym tu przypadku kobieta podczas nazireatu skalala się nieczystością zmarłego, dlatego powinna zgodnie z Torą ostrzyż głowę w dniu jej oczyszczenia, czyli siódmego dnia, a ósmego przynieść w ofierze dwie synogarlice lub dwa gołębie, które kapłan złoży w jej imieniu jako ofiarę przebłagalną za grzech oraz jako ofiarę całopalną, por. Lb 6,9-11; Naz 6,6-7.

¹³² Która się skalala nieczystością zmarłego lub jako nazirejka piła wino przecząc samej sobie.

¹³³ Hebr. *tiglachat hatohora* wyjaśniono wyżej.

¹³⁴ Nawet po spryskaniu ołtarza krwią jednej z jej ofiar po wypełnieniu ślubu nazireatu w czystości mąż – zdaniem rabiego Jehudy – może jeszcze odwołać jej ślub, zanim ona nie ostrzyże swoich włosów, por. Albeck, tamże; Kehati, tamże.

¹³⁵ Rabi Jehuda wskazuje, że ostrzyżona kobieta jest odrażająca i podaje to jako przyczynę oddalenia jej przez męża. Gemara wyjaśnia, że Pierwszy Tannaita nie widzi tego problemu, ponieważ kobieta może założyć perukę. Rabi Jehuda zaś uważa, że peruka żony może drażnić męża, por. Kehati, tamże.

¹³⁶ Jacob Neusner (1988) przetłumaczył Misznę bez oddzielnego komentarza, który jednak po części wpisał w tekst przekładu dla jego zrozumienia.

zamieścić w tekście oryginalne hebrajskie nazewnictwo. Zastosowano w tym celu maksymalnie uproszczoną polską transliterację (Marcinkowski 2013, 14-15).

Czytając Misznę można często odnieść wrażenie wyjątkowego przywiązania do szczegółów, a nawet „jałowej” dysputy wpasowanej w katalog praw (Danby 2016, s. xxvi). Towarzyszy temu ciągle różnorodność opinii, zwykle przeciwstawnych, tego czy innego mędrca, czasami opartych bezpośrednio na fragmentach Tory lub wynikających z logicznego myślenia, innym razem wskazujących precedens – odnoszące się do tematu wydarzenie z przeszłości lub wyimek z nauczania starszych pokoleń. Misznę cechują suche, zwarte opinie wyrażające postanowienia halachiczne, niekiedy tylko przeradzające się w tekst narracyjny, a jeszcze rzadziej przyjmujące agadyczną formę opisu, która charakteryzuje Gemarę. Misznaickie opinie są często zredukowane tylko do najważniejszych terminów – słów kluczowych, co można by nazwać minimalizacją formy przekazu przy zachowaniu maksymalizacji treści. Ten schemat, na co już wcześniej wskazano, służył kiedyś lepszemu zapamiętywaniu ustnego przekazu. Taką formę wypowiedzi trudno jest zrozumieć współczesnemu odbiorcy Miszny bez uprzedniego dokładnego zgłębienia tematu, zaznajomienia się z całym wspomnianym wyżej tłem religijno-kulturowym.

Dlatego każdy przekład tekstu Miszny jest znacznie dłuższy od oryginału¹³⁷. Przyczyną tego jest charakterystyczna dla języka Miszny (jak i w ogóle dla języków starożytnych) zwężłość wypowiedzi. W języku Miszny dodatkową zwężłość powodują przyjęte wcześniej schematy ustnego przekazu. Różnorodność wypowiedzi cechująca styl Miszny jest naturalnym następstwem wielości źródeł, z których czerpał główny jej kodyfikator Jehuda Hanasi.

Język Miszny nie jest zwykłym językiem, zawierającym proste sformułowania przedstawiające zwyczajne rzeczy, a raczej należałoby go postrzegać jako specyficzną odmianę naturalnej w owych czasach hebrajszczyzny, służącą wyłącznie do przekazu najistotniejszych treści religijnych. Język tannaitów w sferze gramatyki i słownictwa określił na wiele wieków kształt języka religijnego judaizmu, czego wyraźne ślady widać głównie w późniejszych zbiorach modlitw (*sidurach*), a także w średniowiecznej literaturze, zwłaszcza poezji religijnej (*pijut*).¹³⁸

Często jednak trudno byłoby ustalić wyraźną granicę między ekwiwalencją dynamiczną i formalną, gdyż obie pozwalają na podchodzenie do tłumaczenia na wiele sposobów. Dlatego też w zależności od potrzeby i kontekstu można było użyć każdego z rodzajów ekwiwalencji w różnych miejscach tego samego tekstu. Co więcej, w niektórych przypadkach tłumaczenie może być zarówno dynamiczne, jak i formalnie ekwiwalentne z tekstem oryginalnym.

¹³⁷ W tekście Miszny można znaleźć bardziej zwarte (od przedstawionego wyżej przykładu z traktatu *Nazir* 4,5) formy wypowiedzi, np. fragment traktatu Miszny *Arachin* 4,1, a dokładniej mówiąc zdanie rozpoczynające tę lekcję, zawierające tylko 10 wyrazów hebrajskich, zostało przetłumaczone przez H. Danby’ego na język angielski przy pomocy 82 wyrazów, a przez J. Neusnera przy pomocy 87 wyrazów angielskich, por. Danby, (2016, 546); J. Neusner, (1988, 813-814).

¹³⁸ Wskazuje na to wielu badaczy, np. Chanoch Yalon, *Mawo lenikud ha-Miszna (Wprowadzenie do wokalizacji Miszny)*, Jeruzalaim 724 (Jerozolima 1964), s. 152-159, Ilan Eldar, *Mesorot hakri’a hakedem-aszkenazit, mahut wehajesodot hameszuta’im la ulemesorot sfarad (Przedaszkenazyjskie tradycje czytania, ich istota i wspólne podstawy z tradycjami sefardyjskimi)*, tom 2, Jeruzalaim 739 (Jerozolima 1979), s. 180, 184nn., 381-383, czy Joseph Yahaalom, *Sfat hasz’ir szel hapijut haerec-isreeli hakadom (Język dawnej poezji religijnej)*, Jeruzalaim 745 (Jerozolima 1985), s. 162-176.

Staralem się w przekładzie Miszny na język polski stosować ekwiwalencję formalną, kładąc nacisk na ścisłość i poprawność, zachowanie aspektów formalnych języka źródłowego przez m.in. tłumaczenie zdania zdaniem i wyrażanie w języku docelowym treści informacji tak, aby były one możliwie jak najbliższe treściom informacji wyrażonych w języku wyjściowym. To z kolei, zgodnie ze wspomnianą wyżej teorią przekładu, wiązało się z koniecznością zamieszczania przypisów (*gloss translation*), pozwalających czytelnikowi przekładu „wczuć się” w rolę czytelnika oryginału i poznać jego „zwyczaje, tok rozumowania i sposób wyrażania myśli” (Nida 1964, s. 159). Dokładniej mówiąc, w moim przekładzie Miszny ekwiwalencja formalna jest często jedynie celem, w którego kierunku zmierza tłumaczenie.

Mam nadzieję, że udało mi się przedstawić odpowiednie przykłady ekwiwalencji w tłumaczeniu Miszny i wskazać złożoność spraw związanych z jej pierwszym przekładem na język polski. W podsumowaniu chciałbym jeszcze raz wyraźnie podkreślić, że tłumaczenie tekstów religijnych judaizmu nie ogranicza się tylko do przekładu, ale wymaga znacznie szerszej wiedzy wykraczającej poza znajomość języka i warsztat filologa.

REFERENCES

- Albeck, Chanoch. 2008. *Jerusalem – Tel Aviv: The Bialik Institute – Dvir Publishing House.* ששה סדרי משנה, ירושלים-תל-אביב תשס"ח.
- Bar-Asher, Moshe. 1995. *לשון חכמים, ספר היובל לרב מרדכי ברויאר, האוניברסיטה.* Jerusalem: Academon. העברית, ירושלים, התשנ"ה, עמ' 1–32.
- Catford, John. C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation.* Oxford: Oxford University Press.
- Danby, Herbert. 2016. *The Mishnah: Translated from Hebrew with Introduction and Brief Explanatory Notes.* Peabody, MA: Hendrickson.
- Eldar, Ilan. 1979. *מסורות הקריאה הקדם-אשכנזית, מהות והיסודות המשותפים לה ולמסורות שפרד, מפעל מסורות הלשון של עדות ישראל.* Jerusalem: תל"ט.
- Kehati, Pinhas. 1994. *The Mishnah: A New Translation With a Commentary,* Translated by Rafael Fisch. Jerusalem: Department for Torah Education and Culture in the Diaspora of the World Zionist Organization.
- Kehati, Pinhas. 2003. *הוצאת משניות קהתי בע"מ: Jeruzalajim (Jeruzolima).* משניות מבוארות.
- Körner, Jutta. 1986. *Hebräische Studiengrammatik.* Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Marcinkowski, Roman. 2004. *Paradygmaty religijności w judaizmie rabinicznym. Miszna i inne teksty talmudyczne o szabacie, święcie, półświęcie i powszedniości.* Kraków: Antykwa.
- Marcinkowski, Roman, ed. 2013. *Miszna: Zeraim (Nasiona).* Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Marcinkowski, Roman, ed. 2014. *Miszna: Moed (Święto).* Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Marcinkowski, Roman, ed. 2016. *Miszna: Naszim (Kobiety).* Warszawa–Bellerive-sur Allier: Wydawnictwo DiG – Edition La Rama.
- Neusner, Jacob. 1988. *The Mishnah: A New Translation.* New Haven and London: Yale University Press.

- Nida, Eugene. A. 1961. *Bible Translating: An Analysis of Principles and Procedures with Special Reference to Aboriginal Languages* (1947; rev. 1961). New York: American Bible Society.
- Nida, Eugene. A. 1964. *Towards a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Nowicki, Paweł. 1978. *Hebrajszczyzna biblijna*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Piotrowska, Maria. 2008. *Czy znajomość strategii jest w warsztacie każdego tłumacza niezbędna? (O strategii teoretycznie)*. *Przekładaniec* 17:217-230.
- Price, James. D. 2007. *A Theory for Bible Translation: An optimal Equivalence Model*. New York: The Edwin Mellen Press.
- Simon, Heinrich. 1977. *Lehrbuch der modernen hebräischen Sprache*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Steuernagel, Carl. 1962. *Hebräische Grammatik*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Tyloch, Witold. 1985. *Gramatyka języka hebrajskiego*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Vinay, Jean-Paul, and Jean Darbelnet. 1958/2000. "A Methodology for Translation." In *The Translation Studies Reader*, edited by Lawrence Venuti, 84-93. London: Routledge.
- Vinay, Jean-Paul, and Jean Darbelnet. 1995. *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Waliński, Jacek. T. 2015. "Translation Procedures". In *Ways to Translation*, edited by Łukasz Bogucki, Stanisław Goźdz-Roszkowski, and Piotr Stalmaszczyk, 55-67. Łódź: Łódź University Press. Available at https://www.researchgate.net/publication/282504599_Translation_Procedures.
- Yahalom, Joseph. 1985. שפת השיר של הפיוט הארץ-ישראלי הקדום, ירושלים תשמ"ה. Jerusalem: Magnes Press.
- Yalon, Chanoch. 1964. מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד. Jerusalem: The Bialik Institute.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 3.0 Unported License.
<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>

AUTHOR'S BIO: Roman Marcinkowski, Associate Professor at the Neophilological Department of the University of Warsaw. He is philologist and religious studies expert, author of many publications from the area of Hebrew and Judaistic Studies, including international publications in Hebrew. On top of that, he is a translator and editor of the first Polish printing of Mishnah. He has realized five grants from the State Committee for Scientific Research (Komitet Badań Naukowych). Among many other books, he published *Paradigms of Religiousness in Rabbinic Judaism* (2004), and *The Mishnah: Nashim (Women)* (2016).

E-MAIL: r.marcinkowski@uw.edu.pl